

KÖPECZI BÉLA

A nemzetiségek a Rákóczi-szabadságharcban

Milyen volt a nemzetiségek helyzete a Rákóczi-szabadságharc idején? Erről a kérdésről összefoglalóan Márki Sándor írt a *II. Rákóczi Ferenc* című művének első kötetében,¹ de nem részletesen. A kárpátaljai ruténekről és részvételükről Hodinka Antal *A rutének és a „gens fidelissima”* című dolgozatában ad képet.² Szlovák részről Anna Gašparíková 1930-ban megjelentetett egy munkát *Povstanie Rákócziho a Slovakia*³ címen, amely a szlovák középnemesség nemzeti szerepét emeli ki a magyar uralkodó osztállyal szemben s e szempontból az Ónodon fellépő Okolicsányi Kristófot és Rakovszky Menyhértet emeli ki. Ezzel vitatkozva Csanda Sándor *A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar–szlovák kapcsolatai*⁴ című tanulmányában elmondja, hogy a szlovákok milyen tényleges szerepet játszottak a népköltészetben, s ez milyen emléket hagyott. A románok részvételéről Nicolae Iorga *II. Rákóczi Ferenc, a magyar nemzeti tudat éltetője és a románok*⁵ című dolgozatában kiemeli a szabadságharc nemzeti jellegét és bemutatja a román fejedelemségek hozzájárulását. Ezt egészíti ki a román fejedelemségek vonatkozásában Paul Cernavodeanu *A havasalföldi és moldvai vezető körök magatartása a kuruc felkeléssel szemben* című tanulmánya, amelyben kimutatja, hogy a fejedelemségekben rokonszenvvel kísérték a harcot, menedéket adtak a bujdosóknak, de katonai segítséget a Porta semlegessége miatt nem.⁶ A szerbek szerepéről Hornyik János *A rácok ellenforradalma*⁷ és Benda Kálmán *Magyar–rác együttműködési törekvések*

1 Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc*. I. 1676–1707. Bp. 1907. (Magyar történeti életrajzok) 476–495.

2 Hodinka Antal: *A rutének és a „gens fidelissima”*. Pécs, 1937.

3 Anna Gašparíková: *Povstanie Rákócziho a Slovakia*. Bratislava, 1930. (Sborník Filozofickej Fakultaty VII. 55.)

4 Csanda Sándor: *A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar–szlovák kapcsolatai*. Bp. 1961. (Irodalomtörténeti füzetek 32.)

5 Nicolae Iorga: Francisc Rákóczy al II-lea, înviatorul conștiinței naționale ungurești și României. *Analele Academiei Române. Seria II. XXXIII.* 1910–1911. 1–33.

6 Paul Cernavodeanu: *A havasalföldi és moldvai vezető körök magatartása a kuruc felkeléssel szemben*. In: *Rákóczi-tanulmányok*. Szerk. Köpeczi Béla–Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1980. 247–265.

7 Hornyik János: *A rácok ellenforradalma*. 1703–1711. Századok 1868. 530–552., 608–632., 693–719.

*a szabadságharc idején*⁸ címen írtak. A horvát–magyar kapcsolatokról Márki Sándor szólt Rákóczi adriai tervei kapcsán.⁹

Ezekből a részlettanulmányokból az derül ki, hogy a nemzetiségek, a délszlávok (tehát a rácok és a horvátok) kivételével részt vettek a szabadságharcban, egyetértettek a magyarok Habsburg-ellenes felkelésével, mégpedig a nemesek és a paraszti jogok védelmében. Voltak azonban speciális érdekeik is, mégpedig mindenekelőtt vallásiak. A szlovákoknál, szászoknál és a szepesi németeknél a protestantizmus, a románok esetében a görög katolikus egyház kiválása. (A ruténeknél a fejedelem elfogadta a görög katolikus egyházat.)

A közös és eltérő vonások egy olyan nemzetiségi politikát jellemeztek, amely egységes volt a szabadságharc jellegét illetően, a nemeseknél és az értelmiségnél a régi Hungária keretein belül. A *nemzeti* eszme elsősorban a magyarokat jellemezte, a nemzetiségek esetében ennek csírái jelentkeztek a vallási és a nyelvi-kulturális jogok között.

A rutének

A rutének, akik Rákóczi szerint a „gens fidelissima”, az „igen hűséges nemzet” elnevezést kapták, kitartottak a szabadságharc mellett. A Rákóczi-birtokok nagy részén ők laktak, sokan emlékeztek gyermekkorára és arra, amikor 1703-ban Magyarországra jött. Rákóczi így emlékezik meg róluk: „Addigra érkezésem híre elterjedt a munkácsi hercegségben, és alig lehet elképzelni azt a buzgalmat és örömet, amely a népet mindenfelől hozzám vonzotta. Bandákban jöttek kenyeret, húst és más szükséges élelmiszert hoztak. Ezek az emberek feleségestül és gyerekestül jöttek, és amikor messziről megláttak engem, letérdeltek és orosz módra [Rákóczi *oroszkoknak* nevezi őket – K. B.] keresztet vetettek. Böven hullatták örömkönnyeket, és ez kifakasztotta az én könnyeimet is. E nép buzgalmának és szeretetének nem volt elég, hogy képessége szerint ellátott élelmiszerral, hanem hazaküldték asszonyaikat és gyermekeiket, beálltak katonáim közé, és többé sohasem hagytak el.”¹⁰ Hodinka Antal kimutatta, hogy a munkácsi és szentmihályi uradalom jobbágyaiból minden harmadik katona lett.

Ilyen volt a kezdet és ilyen a vég: A fejedelem az utolsó éjszakáját a budaloci Duzsár János házában és bükkfaasztalán töltötte, s a falut később róla nevezték el Rákóczi-szállásnak.¹¹

A katonákon kívül a Rákóczi-diplomáciában szerepet játszottak a rutén papok, köztük Kaminszki Petronius, aki – mint Rákóczi írja – „engem valaha még

⁸ *Benda Kálmán*: Magyar–rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. In: Rákóczi-tanulmányok i. m. 141–157.

⁹ *Márki Sándor*: Rákóczi adriai tervei. Bp. 1915.

¹⁰ II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. A tanulmányt és a jegyzeteket írta: Köpeczi Béla. Bp. 1978. (Archivum Rákócziánium III. 1.) 304.

¹¹ *Márki S.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. I. 481.

mint gyermeket a karján hordozott, örömkönnnyeket öntött láttomra, nem tudott betelni látással, és elkísért a határig. A következő években sok szolgálatot tett nekem, követem volt a moszkvai cárnál, és elnyerte a munkácsi orosz hitű püspökséget.¹² 1704. december 28-án a fejedelem először őt Lengyelországba küldi, Radziejowski lengyel prímáshoz, hogy közölje, miért nem fogadhatja el a lengyel trónt. 1708. március 12-én I. Péterhez megy Herbaix titkárral együtt. A kolotkai prépostot ugyanez év február 8-án bízta meg a munkácsi püspökséggel, miután szembesült a császárhoz hű Viniczky György, majd Hadamarszky János kinevezésével. A munkácsi püspökséget Kijev felügyelete alá rendelte.

Kaminszki halála után Bizáczy György kállai esperest bízta meg ezzel a tiszttel.¹³ Rákóczi tehát a görög katolikus rutén egyház körében kegyúri jogokat gyakorolt a pápa engedélye nélkül. Más pópák is a fejedelem mellé állottak s így több mint negyvenen esküdtek hűséget neki.¹⁴ Akadtak persze császárpártiak is, a már említettekén kívül egy Kohlarovics nevű bukóci pópa is, akiről az a hír járta, hogy fegyver nem fogja, s akít a kurucok letartóztattak.¹⁵

Azt lehet tehát állítani, hogy a rutén nép kevés kivétellel részt vett a szabadságharcban.

A rutén parasztok megőrizték Rákóczi emlékét a szatmári béke után is. Például ilyen közmondásokban, mint *Bude, jak Rákóczi*, „meglesz, ha Rákóczi megjelen”,¹⁶ s még inkább a népdalokban. A rutén harcosok az ország sorsát így mutatják be:

A magyart elnyomják,
A németet emelik,
Szabadságunkat
Semmibe sem veszik.

Szabadságunkat
Elmellőzték végképp
Azok a németek,
Kik hazánkat élték.

Széttépték Lengyelhont,
Tépik már Magyarhont,
Ugy tekintik azt csak
Mint valami vadat.

12 II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai i. m. 303.

13 Archivum Rákóczianum. I. (= AR) I–X. Közli: Thaly Kálmán. Pest–Bp. 1873–1889., II. 27.

14 *Lehoczky Tivadar*: Kolonich-alapítvány a Rákóczyak korából. Századok 1896. 447–448.

15 *Thaly Kálmán*: Jóslatok és babonás hiedelmek a Rákóczi-korban. Kultúrtörténeti tanulmány. II. Századok 1881. 124.

16 *Ortutay Gyula*: Rákóczi két népe. Bp. 1940. (Magyarok könyvtára 4.) 13.

Ha beállnak kurucnak, így énekelnek:

Megy a kuruc Duna partján,
Kardját villogtatva,
Utána a német ballag
Vállát vonogatva.

Rákóczitól így búcsúznak:

Repült, repült, repült
Páros sas felettünk.
Siralmas Istenünk,
Mi lesz ma belőlünk.¹⁷

A fejedelem halála után ál-Rákócziak és ál-Bercsényiek jelentek meg Kárpátalján s a nép hisz nekik, mert szabadulását várja. A korabeli jegyzőkönyvek erről megemlékeznek.¹⁸

A szlovákok

A szlovák parasztok (ekkor pejoratív jelleg nélkül: *tótok*) kezdetben a nemesek ellen fordulnak. 1704. február 6-án Hevenesy János Szécsényből írja Károlyinak: „Válogatott 50 lovast Bácsmegyei György urammal küldettünk a Tótságra (az hol nem tudom, mi okra nézve, 4 vagy 5 száz paraszt eszveverte magát, és az nemeseket, úgy tisztviselőket tüzzel sütegetnek, kínozzák és pénzt sajtolnak tőlök), azoknak megzabolására.”¹⁹ Később a többség beáll a kuruc hadakba, így Ocskay zászlai alá. Májusban Bercsényi szlovák kiáltványban szól hozzájuk.²⁰ A fehérhegyi és a Vág menti szlovákok hozzájárulnak a kuruc hadak sikeréhez a Ritschan elleni hadjáratban. 1705 márciusában említik, hogy Petrőczy István seregében 3000 szlovák szolgál.²¹ Rákóczi az északi megyékről mint „tót impériumról” szól. 1706. március 20-án így ír: „Nem kevés állapot a hidak csináltatása, mint Sréter levelébül látom, azok is kitelnek, ha jól akarja a tót Impérium”.²² Esterházy Antalnak mondja 1707. augusztus 24-én, menjen az „árvai tótsággal és egyéb fegyveres földnéppel” a „fasciók” csináltatására, „melybül az tótok mulatsága is következik”.²³ 1708. április 4-én Károlyinak megjegyzi: „Csak nem szeretném Új-

17 Ortutay Gy.: i. m. 14.

18 Lukinich Imre: Az ál-Rákócziak és a Rákóczi-kérdés a XVIII. században. In: Rákóczi. Emlékkönyv halálának kétszáz éves fordulójára. II. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1935. 387–400.

19 AR I. 100.

20 Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család. 1470–1835. III. 1703–1706. Bp. 1892. 163., 171.

21 Markó Árpád: A felvidéki nemzetiségek II. Rákóczi Ferenc seregében. Magyar Szemle 1931. okt. 121–129.

22 AR I. 494.

23 AR II. 84., 85.

várnak defenzióját az tót hajdúra bízni”.²⁴ 1709. szeptember 1-jén Bercsényinek mondja: „Azért kellett kezdeni az tót, s tótul végzett liptai operatiókat, az mellyek jól is, rosszul is estek”.²⁵ Ezekből a megjegyzésekből az is következik, hogy a fejedelem egyes esetekben bírálja a hadakban részt vevő szlovákokat, de legtöbbször bízik bennük. 1708. augusztus 21-én írja Bercsényinek: „Legnagyobb reménységem az tót imperium; de, mint mondják, sík az környék, nincs hegy, és csak egyedül marad az isteni kegyelem, az mely elég, ha megérdemeljük.”²⁶ Az 1707-es ónodi gyűlésen a dunántúli katonaságról említi, hogy „jobbára magyarul, vegyes álló a katonaság”.²⁷ 1709 augusztusában Bercsényi elrendeli, hogy a szlovákok, éppúgy mint az alföldi magyarok, hagyják el falvaikat, meneküljenek a hegyekbe, megjegyezve, hogy „még ellenséget csinálnak a tótból, mert csak desperalt az föld birodalmakról”.²⁸ Ő jelenteti meg ismét 1709-ben szlovák pántensét, felhíva a figyelmet az ellenállásra.²⁹

Jelentős a szlovák–német bányászok részvétele is a szabadságharcban. 1706-ban és 1707-ben a bányászok ezüstpénzt követelnek a kongó helyett és Selmecbányán Hellenbach János levereti őket, de ezt a fejedelem elítéli s igazságosabban jár el. 1708. március 2-án a szomolnoki rézbányászok esetében ezt írja Bercsényinek: „Mivel láttam, hogy ex pura confidentia végső nyomorukban folyamodnak hozzám, megelégedtem avval, hogy declaráltam előttök cselekedeteknek rendetlenségét, s az papokat az előkelőkkel pro ulteriore dilucidacione itten megtartván, a többbit haza bocsátottam.”³⁰ Megfeddi a gazdasági tanács elnökét, Klobusiczkyt s elismeri, hogy a bányászokat fizessék meg, részben ezüstben és részben kongóban. Megkérdezi az elnöktől: „Mit gondol, mellyik nagyobb materia a haragra, az-é, hogy annyi sok szegény embert éhenhalóvá tészen, a rendet megbontja, a hadi sistémát és annak óra-kerekét megállítja, vagy az urak és mások fizetését ezen ország hasznáért nem tolálja, de csak differálja” (ez volt ugyanis az elnök véleménye).³¹ Ezek a felkelések a bérharc megnyilvánulásai voltak s nem nemzeti jellegűek.

A szlovákság egy része katolikus volt, a többség lutheránus. Ez utóbbiak örömmel fordulnak a magyar felkeléshez, bár Bécsnek is vannak hívei. Az idős Okolicsányi Pál királyi békebiztos a lutheránusok védelmében lép fel 1703-ban, s ez izgalmakat okoz, bár a fejedelem kitartóan állítja, hogy rendezi a templomok és az iskolák ügyét. A szécsényi határozatok vallási szempontból nyugalmat hoznak, s úgy tűnik, a szlovák lutheránus vezető réteg is elégedett.

24 AR II. 226.

25 AR II. 526.

26 AR II. 303.

27 *Markó Á.*: i. m.

28 AR VI. 289.

29 *Csanda S.*: i. m., függelék.

30 AR II. 198.

31 AR II. 199.

A szabadságharc mellé áll Krman (vagy Kermann) Dániel lutheránus püspök is, aki 1707-ben felszenteli Czelder Orbán zászlait és 1709-ben XII. Károlyhoz utazik Rákóczi megbízásából.³² Közben üldözi a pietistákat és Rózsahegyen zsinatot tart ellenük. (Működését később per követte, mert egy katolikust áttértett, s ezért 1732-ben börtönbüntetésre ítélték.)³³

A nemesek között Rákóczi külön is kiemeli Ottlik Györgyöt, aki főudvarmestere és brigadérosa volt, és Okolicsányi Mihályt, aki államügyész, majd Bártfa parancsnoka és sok diplomáciai szolgálatot teljesített. (Ő nem vett részt a turóci nemesek mozgalmában.) Bercsényinek írja az ónodi országgyűlés után, 1707. november 8-án: „Mindezekben Kegyelmednek Ottliknál s Okolicsányi Mihálynál senki jobb lument nem adhat.”³⁴

Itt érkezünk el a szlovák nemesség kérdésének egyik érdekes fejezetéhez. 1707. május 31-én a fejedelem megnyitja az ónodi országgyűlést, ahol a Habsburg-ház lemondásáról és a gazdasági kérdésekről kívánnak tárgyalni. A gyűlés megkezdése előtt Turóc vármegye 1707. január 31-én körlevélben szólítja fel a lutheránus vármegyéket, hogy tiltakozzanak a fejedelemnél az ország törvényeivel és szabadságaival ellentétes intézkedései ellen s kérjék őt, hogy adjon választ a királynak a béke ügyében tett felhívására, és foglaljon állást a megyét sértő gazdasági ügyekben. Rákóczi ebben a lépésben Okolicsányi Pál és Okolicsányi Kristóf izgatását látja. A gyűlésen kifogásolja, hogy a turóciak körleveleikben a fejedelmet rosszabbnak tartják, mint a Habsburg császárt, és állítja, hogy a hozott intézkedések, így a közadók, a közösen elfogadott háború következményei s Turóc megyét a harcok kevésbé érintették. A hosszú vitában tiltakozik az őt ért vádak ellen, hangsúlyozva, hogy soha nem a „privatumot” kereste, és hogy elhátározta, visszavonul az erdélyi fejedelemségbe. Bercsényi, majd Károlyi halálosan megsebzik Rakovszky Menyhértet, az egyik turóci követet, Okolicsányi Kristótot ugyancsak, de őt per után kivégzik. Okolicsányi Pált börtönre ítélik, de 1709 februárjában kiszabadul és Bécsbe megy. A vármegye pecsétjét és zászlaját megsemmisítik, de nemsokára visszaadják. E jelenet után kerül sor a rézpénz engedélyezésére, az adósságok kifizetésére, a közadók megszavazására és az abrenunciáció kimondására.³⁵ A történetből az derül ki, hogy a nemesek mint kiegyezést akaró békepárt és nem mint nemzeti közösség léptek fel, s mint *nemesek* tiltakoztak a gazdasági és adózási terhek miatt.

32 Kermann Dániel superintendens 1708–1709-i oroszországi útjának leírása. Közlök: Mencsik Ferdinánd–Uluch János. In: Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. II. Bp. 1894. (Monumenta Hungariae Historica II. 33.) 423–594. és Küldetésem története. Itinerarium (1708–1709). Kermann Dániel munkája. Utószó: Fabiny Tibor. Jegyz. Fabiny Tibor–Kiss Gy. Csaba. Bp. 1984.

33 Szimonidesz Lajos: Kermann Dániel ev. püspök főbenjáró pere iratai a Magyar Országos Levéltárban. Rózsahegy, 1940.

34 AR II. 131.

35 Márki S.: II. Rákóczi Ferenc i. m. II. 1707–1708. Bp. 1909. (Magyar történelmi életrajzok) 5. és köv. és Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1976. 279. és köv.

A szlovák katonák megőrizték a Rákóczi-szabadságharc emlékét a kuruc dalokban. Jellemző ez a szlovák–magyar dal:

Nem tudok én semmit tótul,
Mert én magyar vagyok.
Ha azt tudni akarjátok
Liptó várban lakom.

Hej, mikor én kuruc voltam
Rákóczi vojnában
Cifra plach-zásztavában
Jártom oravában.

Egy Surány vidékén született 1704-es strófa:

Magyarok és tótok,
Ne féljünk testvérek,
Fő vitézek vagyunk,
Lássa most a német.

Egy másik a fejedelmet említi:

Hármas halom megett,
Rákóczi nyargaltat.
Várj meg, uram, Rákóczi úr,
Hármas halom megett,
Én is veled megyek.

A *Szlovák szegénylegény* így búcsúzik a kuruc vezetőktől:

Lengyel földön ott maradtak,
Haza többé nem tartottak.³⁶

A szlovák irodalomban is sor került Thaly Kálmán nyomán kuruc versek hamisítására Matunák Mihály tollából, amelyet Csanda már említett kötete mutatott ki.

A románok

A románok (akiket a magyarok *oláhok*nak neveztek, pejoratív mellékíz nélkül), ugyanúgy mint a szlovákok, kezdetben a nemesek ellen fordultak. Teleki Mihály naplójában írja, hogy az „oláhság” 1703 végén elégette jószágait.³⁷ Erről kesereg

³⁶ Idézi: Csanda S.: i. m. 43., 71., 41.

³⁷ Ifjabb Teleki Mihály II. Rákóczi Ferenc főtisztjének naplója. (Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból.) Szerk. Dr. Temesi Alfréd. Bp. 1960. 25.

Cserei Mihály is: „Ezek [ti. a kurucok] prédálása mindenütt Erdélyben a kővári oláhokkal; csak hajtják a számtalan ménest, ökröt, juhot Erdélyben és elpusztítják az egész országot.”³⁸ A *História* szerzője határozottan kurucellenes s már ekkor figyelmeztet: „Tanulj, édes hazám, Erdély, mint barátkozol, mint szövetkezel a magyarországiakkal.”³⁹ Rákóczi azonban szabadságharcot és nem *nemesi* felkelést akart.

Már kezdetben Rákóczi és Bercsényi lengyelek mellett románok oldalán jött be az országba. Ahogy a kurucok megjelennek, Hátzogán Márkuly (ez volt *magyar* neve) 300 katonával áll melléjük.⁴⁰ Az Avasban román parasztok csatlakoznak a csapatokhoz.⁴¹ Pekri Lőrinc román katonákkal jön.⁴² A szegénység is igyekszik támogatni. Csongrádi Pál írja 1703. december 13-án: „Az egész oláság dézsmát nem akar adni, hanem a helyet egy-egy vágómarhát akar adni minden falu; sok éhség van a szegénységen.”⁴³ Máramarosban a görögkeleti Szuhay Mihály vezetésével román nemesek, a Finták, Tatárok, Papok, Drágosok, Sztánok csatlakoznak.⁴⁴

Híressé vált 1703 augusztusában a román szegénylegény, Pintye Gligor, aki be akarta venni Nagybányát, ahonnan a császáriak el akarták szállítani Szatmárra a pénzverő eszközöket. 22-én egy Déessy István nevű tanácsos lelőtte. Ügyében a per még 1706-ban is folyt.⁴⁵ Karácsony Tódor Surányfaluból „hajdánában hegyi tolvaj” volt, de Rákóczi „hadaiban katonáskodván, már ottani vitéz cselekedeteivel magát nevezetessé tette”, majd 1717-ben részt vett a tatárok visszaverésében.⁴⁶ Draguly Farkas román–rác ezrede legyőzte 1707 júliusában a jeneieket és a világosváriakat.⁴⁷ Szurdicsán István majdnem bevette 1703 őszén Gyulafehérvárt, később valamilyen bűnt követett el s a fejedelem mentette meg a haláltól.

Maros- és Udvarhelyszéken Neagra Vaszil, Háromszéken és a Barcaságban Kimpfián Bukur, Aranyosszéken Balika parasztjai lettek kurucokká. A labancok Erdélyben mindenütt igyekeztek védekezni, s kezdetben a guberniumhoz fordultak segítségért, de nem sok eredménnyel.⁴⁸

38 Rákóczi-tükör. I. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Szerk. Köpeczi Béla-R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1973. (Magyar századok) 377.

39 I. m. 378.

40 AR I. 195.

41 *Marosán Viktor*: Az avasi oláhok a Rákóczy-forradalomban. Magyar–román Szemle 1896. 2. sz. 35., 3. sz. 49–50.

42 *Márki S.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. I. 487.

43 AR I. 262.

44 *Márki S.*: Rákóczi Ferenc i. m. I. 487.

45 Ifjabb Teleki Mihály i. m. 23. és AR I. 23., II. 35.

46 *Marosán V.*: i. m. 3. sz. 49–50.

47 AR II. 404.

48 AR I. 518., II. 67., 290., 298., 446., 492., 503., III. 591., 594., 605., VI. 4., 410., 416., 418., 421., 427., 428., 429., 432., 459., 494., 702., 704., 708., 713., VII. 22., IX. 174.; *Márki S.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. I. 487.

Mi állt a széles körű megmozdulás hátterében? Nem kis mértékben a görögkeletiek ellenállása. I. Lipót idején a katolikus egyház meg akarta nyerni az erdélyi románokat az „unióknak”, tehát a Rómával való „egyesülésnek”, ami egyet jelentett a pápa elismerésével és némely teológiai tétel elfogadásával, de megengedte a papok házasságát, kedvezményeket nyújtott és püspököt nevezett ki. A románság döntő része ennek az „egyesülésnek” ellenállott.

Dolnai György 1703. november 14-én elfogott egy román papot és Rákóczihoz küldte, mert az arra vállalkozott, hogy a görögkeleti románokat átállítsa a kurucokhoz. Lehet, hogy az ajánlat nem volt elfogadható, mert Dolnai szerint a pap ellentmondó dolgokat adott elő, így azt, hogy felesége és gyermeke néma és ezért nem megy haza, de a románok többségének ellenállása valóságos volt.⁴⁹ A katolikus vallásúból görögkeletivé vált nemest, Nagyszegi Gábort, a császári katonaság 1701-ben elfogatta, mert tiltakozott az unió ellen.⁵⁰ Mikor kiszabadult, Rákóczi brigadéros, főstrázsamestere és Érsekújvár parancsnoka lett.⁵¹

A vallási tiltakozás odavezetett, hogy 1707-ben Atanasius halála után Cirka (Țirca) Jánost választották meg e nem-egyesültek püspökének, aki kapcsolatot tartott a reformátusokkal és aki társaival együtt támogatta a szabadságharcot.⁵² Ebben az időben a román fejedelemségekből és Moszkvából szertartási és misekönyveket juttattak el a görögkeleti templomokba. Rákóczi a Cantemir családdal és Brîncoveanu fejedelemmel tárgyalt a vallási ügyekről. Ő maga hálás volt a fejedelemségeknek, mert azok befogadták az erdélyi bujdosókat.⁵³ Erdély császári visszafoglalása után az unió ügye egy ideig háttérbe szorult.⁵⁴

Az erdélyi kuruc román katonák, éppúgy, mint a rutének vagy a szlovákok, megőrizték a szabadságharc emlékét. Az egyik éneket így jegyezték fel (románul és magyarul):

Frunză, nucă sacă,
Nu-mi trebă boi, nici vacă;
Frunză verde, pune'n clop,
Nu te uita nici la foc.

Zöld levél, de száraz dió,
Nem kell nekem ökör, tinó;
Zöld levél a kalapodra,
Még a tűznek se nézz oda.

Ennél konkrétabb:

Măi Rákóczi, Bercsényi,
Unde-i merge, acolo om fi.

Hej, Rákóczi, Bercsényi,
Ahova mentek, ott leszünk.⁵⁵

49 AR I. 178.

50 AR II. 177., 355., 468. és Bethlen Miklós önéletírása. II. Előszó: Tolnai Gábor. Sajtó alá rend., jegyz. V. Windisch Éva. Bp. 1955. (Magyar századok) 52–59.

51 AR II. 541., 651., III. 126., 178., 212., 233., 236.

52 Bethlen Miklós i. m. II. 39.

53 P. Cernavodeanu: i. m.

54 Bod Péter az erdélyi románokról írott tanulmányában azt állítja, hogy a szabadságharc után az uniós ellenállás lecsökkent: Valachos unionem ardor paulum resadet. Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium Historia, 1766. Kézirat az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárában, 259.

55 Marosán V.: i. m. 2. sz. 34.

A betyárballadák őrizték meg Pintye Gligor emlékét,⁵⁶ s megemléltendő, hogy az erdélyi hajdú tánc a román *bătuta* ütemét őrzi.

A szászok és a szepesi németek

Erdélyben a Rabutin vezette császári csapatok Szebenbe és Brassóba húzódtak vissza, s oda zárták be a magyar urakat, így a *Noé galambja* miatt letartóztatott Bethlen Miklóst is. 1705-ben a zsidói csatában győző Herbeville megerősítette a császári hadakat. 1706-ban Rabutin kivonult, de megtartották az erősségeket. 1708-ban visszajött és ezzel vége szakadt a kurucok erdélyi hatalmának.

Rákóczi büszkén említi, hogy 1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlésre négy szász szék is elküldte követeit, kivéve Szebent, Brassót és Szászsebest.⁵⁷ Megjegyzi, hogy Szebenben Rabutin letartóztatta Hans Sachs de Harteneck szász comest, akiről a fejedelem azt hiszi, hogy börtönben van, valójában már 1703. december 5-én kivégezték.

Beszterce 1703 őszén adja meg magát, Medgyes 1705 júniusában, és a következő évben itt kuruc országgyűlést tartanak. 1707-ben a fejedelmet Marosvásárhelyt beiktatják s ezen részt vesz a lutheránus esperes is. Arelt Jánost besztercei szenátornak jelölik és az articulusok között szerepel, hogy a „contraversiát” Máramaros és Beszterce között gróf Bethlen János, Suki Mihály, Kereszturi Miklós és a „szász Nation” részéről Apádi György rendezzék.⁵⁸ 1707-ben az ónodi országgyűlés ellen Rabutin parancsára labanc országgyűlést tartanak Segesvárt, ahol elítélik az abrenunciációt. Ebből az következik, hogy a szászok, ahol erre lehetőségük volt, támogatták a szabadságharcot, részt vesznek az országgyűléseken és fizetik az adót, és segítik a hadiszállítást.

A szepesi németek lutheránusok, s mint ilyenek, a szabadságharc mellé állnak. Czelder Orbán, Winkler Vilmos, Sréter János hajdúi vitézül harcoltak.

Szécsényben templomaikat és iskoláikat visszakapják, a gimnáziumokban is megindul az oktatás. Eperjesen Rezik János a társadalom összetartozásáról, Rozsnyón Missovitz Mihály diákjaival Rákóczit ünneplő drámákat ad elő.⁵⁹ A városok fenntartották a kereskedelmet Lengyelországgal, és ahol erre lehetőségük volt, támogatták a hadsereg fenntartását és ellátását.

56 *Domokos Sámuel*: Pintea Gligor alakja a mondákban és a betyárballadákban. Filológiai Közlöny 1959. 418–428.

57 II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai i. m. 340.

58 *Márki S.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. I. 600.

59 A templomok és a kollégiumok visszaadásáról: Ráday Pál iratai 1703–1706. Sajtó alá rend. Benda Kálmán–Esze Tamás–Maksay Ferenc–Pap László. Bp. 1955. (Ráday Pál iratai I.) 376., 381–382.

Szerbek és horvátok

A szerbek (a magyarok *rácok*nak nevezték őket) a töröktől felszabadult Magyarország déli részén telepedtek meg Černovič Arzén pátriárka vezetésével. A császár létrehozta a tiszai és marosi határőrvidéket és jelentős kiváltságokat biztosított számukra.⁶⁰

Rákóczi már az összeesküvés idején számított rájuk, remélve, hogy össze tud fogni velük Bécs ellen. Amint a felkelés megindult, a rácok júliusban Diószegnél megtámadták a kurucokat, augusztusban viszont ők vágják le a váradoszlai rácokat. Maga a fejedelem augusztus 7-én fordul hozzájuk, ígérve, hogy megtartja kiváltságaikat, de ha ezt nem teszik, tehát nem állnak mellé, „minden könyörületesség nélkül öljük, vágatjuk, sőt gyermekét is karóba hányatjuk”.⁶¹ Ennek ellenére Kiba parancsnoksága alatt a rácok támadnak, még ha parancsnokukat a kurucok meg is ölik. Ezután a rácok Kecskemétet lepik meg, és rémületet keltenek. Októberben a fejedelem ismét kéri csatlakozásukat, de eredménytelenül. Egy ideig úgy tűnik, hogy a Dunántúlon működő Károlyi meg tud velük egyezni, a válasz újabb támadás: Pécsét és Veszprémet dúlják fel. Rákóczi ismét kísérletet tesz a pátriárkánál 1704. április 30-án, de eredmény nélkül.⁶² Ezután határozza el a rác hadjáratot, amelynek során telepeket és várakat foglal el. A rácok továbbra is a császár mellett foglalnak állást s 1707 áprilisában ismét megtámadják Kecskemétet, ahol 148 halott, sok „elhajtott” ember és nagy anyagi kár keletkezik.

Amikor a cár David Corbea segítségével felveszi Rákóczival a kapcsolatot, a fejedelem azt kéri, hogy I. Péter járjon közbe a rácoknál a kiegyezés érdekében. Vállalja egy 1707 októberében kelt kiáltványban, hogy a magyar királyok (és nem I. Lipót) által adott kiváltságok alapján engedélyezi a Dráva–Száva közén az önálló hadsereget, despotát állít föléljük, és jelentős engedményeket nyújt. Összeállítják a delegációt, de az a következő évben sem megy el a rácokhoz. Akkor a Cantacuzino család kapcsolódik be az egyeztetésekbe. A kurucok elfogadják vezetőjüket, Tököli-Popovícot, aki kész a kurucok mellé állni. Az orosz követtel, Jemeljan Ukraincevvvel a tárgyalások megindulnak, de nem vezetnek eredményre.

A horvátok esetében a fejedelem különleges eljárást kezdeményez. Amikor Károlyi Sándor sikereket ér el a Dunántúlon, 1704. január 14-én Rákóczi latin nyelvű felszólítást intéz hozzájuk, elmondva, hogy a magyarok felkeltek Bécs ellen, hogy emlékezzenek vissza a Zrínyiekre (akiknek leszármazottja), Frangepánokra és Draskovichra, saját sérelmeikre, és felszólítja őket, hogy álljanak melléje.⁶³ Felszólításának nem lesz haszna, Pálffy János horvát bán a helyiekből 15 000 főnyi sereget toboroz, s Károlyi csapatai meghátrálnak.

60 *Hornyik J.*: i. m. 530. és köv.

61 *Hornyik J.*: i. m. 632.

62 *Benda K.*: i. m. 141. és köv.

63 Ráday Pál iratai i. m. I. 111–114.

Újabb fejleményre kerül sor azzal, hogy Észak-Itáliában Vendôme herceg francia seregei előrenyomulnak, s a semleges Velence ingadozik.⁶⁴ Voinovich (vagy Vainovich) József báró, aki dalmát származású császári százados, Lengyelországon keresztül 1704 novemberében jelentkezik a fejedelemlél, onnan Velencébe megy, hogy tájékozódjék. Mikor visszajön, ezredesnek nevezik ki, s 1705 novemberében Rákóczi elküldi Velencébe, majd Horvátországba.⁶⁵ Magával visz egy 1705. november 24-én kelt latin nyelvű felhívást, kérve, hogy a horvátok csatlakozzanak Voinovichhoz, különben fellép ellenük.⁶⁶ A követ levelet visz a velencei francia követhoz és a dózséhez is, s innen átmege török területre, Banjalukába, ahol igyekszik csapatokat toborozni bosnyák és más nemzetiségek-ből. A németek megpróbálják a helyi pasáknál működését megakadályozni. Mint Pápai Gáspártól tudjuk, anyagi nehézségei is vannak.⁶⁷ A fejedelem 1706. április 20-án latin levelében ismerteti vele a nagyszombati béketárgyalásokat, örül a franciák előrenyomulásának, és azt javasolja, hogy Voinovich csapataival Siklósnál találkozzék a kurucokkal.⁶⁸ Június 23-án elmondja, hogy a béketárgyalások megszakadtak és, hogy tatárok jönnek Voinovich segítségére.⁶⁹ 1707 januárjában tájékoztatja a hazai helyzetről és azt tanácsolja, hogy nyomuljon Sziget felé.⁷⁰ Pápai Gáspár március 22-én a fejedelmet arról értesíti, hogy Voinovich emberei szétszóródtak, egyeseket letartóztattak, ő maga Nándorfehérvárra, de később Velencébe ment.⁷¹ Rákóczi augusztus 4-én közli vele, fizesse ki adósságait és jöjjön haza.⁷²

A francia hadak 1707 márciusában feladták Észak-Itáliát, Voinovich hazajött, s 1709-ben a fejedelem őt II. Ágosthoz küldi Lengyelországba. Hogy mi lett vele, nem tudjuk. Rákóczi Tournon gróftot küldte Velencébe, de eredménytelenül.

A fejedelem később Törökországban újította fel az adriai partraszállás tervét francia csapatokkal és a török hozzájárulásával, de ez sem valósult meg.⁷³

*

Ha áttekintjük a nemzetiségek szerepét a Rákóczi-szabadságharcban, azt állapíthatjuk meg, hogy a rutének, a szlovákok, a románok, a felvidéki német városok és a szászok egy része csatlakozott a magyar felkeléshez. Az egyértelmű viszont, hogy a románoknál, a szlovákoknál, a németeknél s szászoknál szerepet játszott a vallás, a kurucok támogatták a protestánsokat és a görögkeletieket. A szerbek

64 Márki S.: Rákóczi adriai tervei i. m. Ismerteti nemcsak a fejedelem, de Bécs terveit is.

65 Életrajza: Ráday Pál iratai i. m. I. 472.

66 Ráday Pál iratai i. m. I. 472–473.

67 AR. I. 728–730.

68 I. m. 564–567.

69 I. m. 748–749.

70 I. m. II. 74.

71 I. m. 89–90.

72 I. m. 291.

73 Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi. Bp. 1991. 447. és köv.

és a horvátok – Rákóczi minden próbálkozása ellenére – kitartottak Bécs mellett, a külföldi, román és cári hozzájárulás ellenére is.

Ez volt az utolsó olyan nemzetiségi mozgalom, amelyben az érintettek – akiknek papsága és tanítósága is „Hungarusnak”, tehát magyarországinak tartotta magát – együttműködtek a magyarokkal. Amint a 18. század végétől a nemzeti eszme megjelent, a nemzetiségek előbb a Habsburg-föderációt, majd később különálló nemzeti országok kialakítását kívánták.

BÉLA KÖPECZI

NATIONALITIES IN THE WAR OF INDEPENDENCE OF FRANCIS RÁKÓCZI II.

The earlier literature on the war of independence of Francis Rákóczi II. treated the problem of nationalities only in a short form. However, the Germans, Croats, Slovaks, Serbs, Romanians and Ruthenians played an important role in the war of independence of Rákóczi. The first nationality to join the prince Rákóczi were the Ruthenians, the “sgens fidelissima”. The Slovak peasants and miners played an important role in the war of independence of Rákóczi too. One part of them was Catholic, the other part Lutheran, while the Serbs were all Orthodox. The author pays special attention to the different groups of Germans living on the territory of Hungary, from the Transylvanian Saxons to the burghers of the Hungarian towns. The Croatians and especially the Serbians remained faithful to the imperial court, Rákóczi made many attempts to win them for his war, but to no avail. Many folks songs of peasants kept the memory of the war of independence of Francis Rákóczi II.